

ULUSLARARASI HUKUK VE ULUSLARARASI ANAYASA KAVRAMI

Yrd. Doç. Dr. Mahmut Göçer

Kocaeli Üniversitesi

Hukuk Fakültesi

• • •

Özet

Anayasa kavramı geleneksel olarak anlamını iç hukuk düzeninde kazanmış ve ona sıkıca bağlı olan bir kavramdır. Ancak uluslararası hukukta anayasa kavramı, uluslararası toplumun temel kurallarını ve uluslararası örgütlerin kurucu andlaşmalarını nitelemek için kullanılmaktadır. Bu çalışmanın amacı anayasa kavramının uluslararası hukuk alanına aktarılabilir bir kavram olup olmadığını ve uluslararası anayasa kavramının gerçekliğini ortaya koymaya çalışmaktır.

International Law and International Constitution as a Concept

Abstract

Constitution as a concept has gained its meaning traditionally within the system of national law to which it is also strictly related. However, in international law "constitution" is used to characterize the fundamental rules of international community and founding treaties of international organizations.

The aim of this study is to question whether the concept of constitution is transferable into the domain of international law and to try to bring up the reality of the concept of international constitution.

Uluslararası Hukuk ve Uluslararası Anayasa Kavramı

GİRİŞ

Az sayıda kavram anayasa kavramı kadar, devlet kavramı ile sıkı bir ilişki içindedir. Bununla birlikte anayasa kavramı uluslararası hukuk düzeninde yer alan üst normların bütünü tasvir etmek amacıyla sıkça kullanılmaktadır. Ancak, uluslararası anayasa veya uluslararası anayasa hukuku kavramı, bu kavramın farklı yorumlara konu olmasından dolayı, belli ölçüde bir belirsizlik içermektedir. Gerçekten de bu kavram, uluslararası hukuka ilişkin ulusal anayasa kurallarını belirtmek amacıyla kullanıldığı gibi, devletlerarası toplumun anayasal kurallarının bütünü ifade etmek amacıyla da kullanılmaktadır. (SCELLE, 1933: 503). Bu çalışmada biz bu kavramı ikinci anlamda kullanacağız.

Dolayısıyla kullandığımız terminolojiyi gerekçelendirmeye yönelik açıklamalar yapmamız kaçınılmaz bir zorunluluk olarak ortaya çıkmaktadır. Zira uluslararası anayasa kavramı, ulusal anayasalardan belli ölçüde ayrılan özellikler arz etmektedir. Bu anlamda 1982 Türk Anayasası'ndan söz eder gibi bir uluslararası anayasa kavramından söz etmenin zor olacağını ifade etmek gerekir. Zaten bu çalışmanın amacı, bir iç hukuk kavramı olarak bugünkü anlamını kazanan anayasa kavramının, uluslararası hukukta kullanılmasının, bu hukuk düzeninin anlaşılması bakımından bir şey ifade edip etmediğinin gösterilmesidir. Bir başka deyişle, bu çalışma, anayasa kavramının tanımlanmasına olanak veren hukuki kriterleri eleştirel bir analize tabi tutarak uluslararası hukuk çerçevesinde ve özellikle de uluslararası örgütlerin kurucu andlaşmalarında bu kavramın tanımına uygun düşebilecek üst norm kümelerinin varolup olmadığını saptamaya çalışmaktadır.

Bu amaçla, ilk olarak anayasa kavramının uluslararası hukuk alanına aktarılabilir bir kavram olup olmadığını, daha sonra ise, uluslararası anayasa kavramının uluslararası hukuktaki varlığını, yani bir anlamda gerçekliğini incelemeye çalışacağız.

I. ANAYASA KAVRAMININ ULUSLARARASI HUKUK ALANINA AKTARILMASI

Bir uluslararası anayasa veya anayasa hukukundan söz edilebileceğinin gösterilmesi, zorunlu olarak beraberinde bir ilk sorun olarak anayasa kavramının uluslararası hukuk alanına aktarılabilirliği sorununu getirmektedir. Uluslararası uygulamada ve öğretilerde anayasa kavramının, özellikle uluslararası örgütlerin kurucu andlaşmaları ve hatta bir bütün olarak Uluslararası Toplum bakımından sıkça kullanıldığı görülmektedir. Bu anlamda özellikle klasik kamu hukuku öğretisinin görüşlerine karşı çıkan bazı yazarlar, her insan topluluğunun diğerlerinden farklılaştığı ölçüde belli bir örgütlenmeye dolayısıyla belli bir anayasaya sahip olacağını belirtmektedirler. (PRELOT, 1972: 27; SCELLE, 1933: 505).

Ancak bir iç hukuk kavramı olan anayasanın uluslararası hukuk alanına aktarılması, çoğu zaman bu kavramın anlamında belli ölçüde bir değişiklik yaratmaktadır. Özellikle de kavramın kullanıldığı bağlama bağlı olarak anayasa kavramının anlamında bir belirsizlik ortaya çıkabilmektedir. Zira uluslararası Toplum'un anayasası, Avrupa Topluluğu'nun anayasal şartı ve 1982 Türk Anayasa'sı son tahlilde farklı nitelikler arz edebilmektedir. Dolayısıyla bir uluslararası anayasadan söz edebilmenin niçin mümkün olabileceğini açıklamak, her şeyden önce anayasa kavramını, devlet kavramına olan bağımlılığından kurtarmaya ve onu, hukuk düzeninin temel normu olarak tanımlamaya bağlı görünmektedir. O halde anayasa kavramının devlet kavramından ayrılabilir bir kavram olduğu gösterilebilirse, bu kavramın uluslararası hukuk düzeninde de varolabilecek bir kavram olduğu hukuki bir gerçeklik olarak ortaya konabilir.

1. Anayasa Kavramının Devlet Kavramından Ayrılabilirliği Sorunu

Anayasa kavramı, kökenleri daha uzak bir geçmişe dayanmasına karşın, bugünkü anlamını devletin iç hukuk düzeninde kazanmıştır. Bu olgu, anayasa kavramının devletin iç hukuk düzenine özgü bir kavram olup olmadığı sorununu ortaya çıkarmaktadır.

Gerçekten de, anayasa kavramı geleneksel olarak münhasıran devlet kavramıyla iç içe girmiş bir kavram olarak sayılagelmiştir. Bu görüş kamu hukuku öğretisinde çoğunlukla savunulan ve kabul gören bir görüştür (AUBERT, 1991). Anayasa kavramını, "bir devletin örgütlenmesinin temel kurallarını koyan bir belge" olarak tanımlayan bu görüşe göre, anayasa devlete içkin bir kavram olup, devlet olmaksızın anayasa kavramından söz edilemez (AUBERT, 1991: 29; DUVERGER, 1990: 14). Anlaşılacağı üzere bu görüş anayasa kavramının kapsamını ve uygulama alanını büyük ölçüde kısıtlama amacındadır. Bu çalışmanın amacı, anayasa kavramının iç hukuk dışında

uluslararası hukuk alanında da uygulama aları bulabilecek şekilde genişletilebilecek bir kavram olduğunu göstermek olduğuna göre, bu kamu hukuku öğretisinde belirtilen görüşleri eleştirel bir analize tabi tutmak kaçınılmaz görünmektedir.

İlk olarak, birçok yazarında kabul ettiği gibi, çağdaş devlet bireyler için uyulması zorunlu kurallar koymaya yeterli tek meşru toplumsal örgütlenme biçimi değildir. Bu anlamda çağdaş devlet, yerine getirmekle yükümlü olduğu birçok görevlerini tek başına yerine getirmemekte fakat artık günümüzde bazı devlet görevlerinin yerine getirilmesi için devletler örgütlenmektedir. Bu durum özellikle güvenlik, insan haklarının korunması ve ekonomik kalkınma alanlarında kendini göstermektedir. Yani bir anlamda devlet, bireyin tek yaşamsal çerçevesi olma özelliğini kaybetmiştir.

Gerçekten de, bu gelişmeleri göz önüne alan bazı klasik kamu hukuk yazarları dahi devlet ile anayasa arasındaki sıkı ilişkiyi yadsımsızın, anayasa kavramının, iç hukuk düzeyi de dahil olmak üzere üç düzeyde kendini gösterebileceğini, yani anayasa kavramının az ya da çok genişleyebilecek bir kavram olduğunu kabul etmektedirler. (AUBERT, 1991: 61-66). Özellikle bu yazarların söz ettiği, anayasa kavramının varlık kazanabileceği ikinci düzey olarak federal devletler dışında, üçüncü düzey olarak ulusal-üstü toplulukları göstermeleri ilginç görünmektedir. Klasik kamu hukuku öğretisinin görüşlerini paylaşmayan diğer bazı yazarlar da, anayasa kavramının sadece devlete özgü bir kavram olmayıp, sürekli ve örgütlenmiş toplulukları ilgilendiren bir kavram olduğunu, yani bir anlamda anayasa hukuklarının çokluğunu savunmaktadırlar (SCELLE, 1933; PRELOT, 1972). Buna göre, her topluluk diğerlerinden farklılaştığı ölçüde belli bir örgütlenmeye yani belli bir anayasaya sahip olur (PRELOT, 1972: 27). Ancak anayasa kavramının aşırı liberal bir yorumu olarak sayılabilecek bu görüşün uygulanması, aile gibi veya ticari ortaklıklar gibi ve hatta dinsel topluluklar gibi her topluluğun bir anayasası olabilir, anlamına gelmekte, bu ise anayasa kavramının belirli anlamını kaybetmesine ve terminolojik bir belirsizliğe yol açmaktadır.

Bu güçlüğü aşmak ve anayasa kavramını devlet kavramından ayırabilmek amacıyla önerilen ikinci çözüm, devlet kavramının toplum veya siyasal toplum kavramıyla ikame edilmesidir. Bu görüşe göre, toplumsal ilişkilerin gerekleri için hazırlanmış olan temel normatif kuralların olduğu yerde anayasada vardır. Gerçekten de, örneğin 1789 Fransız İnsan Hakları Bildirgesi'nin 16.maddesinde, anayasaya sahip olabilecek birim olarak devlete değil toplum kavramına yer verilmektedir. Dolayısıyla anayasa kavramını belirleyen siyasal toplum olup, bu iki kavram birbirinden ayrılmaz bir nitelik arz eder (SCELLE, 1933: 505). Ancak bu görüşün de bir zayıf noktası olarak, "toplum" kavramının belirsizliğinin altını çizmek gerekir (SCELLE, 1944: 86).

Nihayet üçüncü bir öneri ise, anayasa kavramını iktidar kavramı ile ilişkilendirerek, anayasayı, onun örgütlenmesini ve kullanım koşullarını düzenleyen kurallar bütünü olarak sunmaktadır. Ancak, anayasa her türlü erki değil, sadece siyasal iktidarı kurumsallaşmış bir şekil altında düzenleyebileceğinden, burada yeniden toplum kavramının veya kurum kavramının açıklanması ve tanımlanması gerekecektir. Oysa ki, bu iki kavram, anayasa kavramının devlet kavramından bağımsız bir tanımını verebilmek bakımından, çok geniş yorumlara müsait olduklarından, elverişli görülmemektedir (SCELLE, 1944: 86).

O halde, kanaatimizce, anayasa kavramının kendine özgü belirli anlamını kaybetmeksizin genişletilmesine olanak tanıyacak en iyi çözüm, bu kavramın hukuk düzeni kavramına bağlanmasıdır. KELSEN'ci düşünce yapısından esinlenen bu çözüm, hukuk düzeni kavramı gibi, hem iç hukukta hem de uluslararası hukukta geniş ölçüde kabul edilen bir hukuki kavramı esas alması bakımından, yukarıda önerilen çözümlerden ayrılmaktadır.

2. Hukuk Düzeninin Temel unsuru Olarak Kabul Edilen Anayasa Kavramı

Anayasa kavramının, iç hukuk çerçevesinde, hukuk düzeni hiyerarşisinin zirvesinde bulunan normlar bütünü olarak tanımlanması, onun hukuk düzeninin temel unsuru olduğunu ortaya koyar (DUVERGER, 1990: 18). Bu anayasa tanımı en katı hukuki tanım olup, onun normatif özelliğini ön plana çıkarmaktadır. Bu tanımdan hareket ederek ve bir adım daha ileri giderek, anayasanın sadece devletin iç hukuk düzeninde en üst normu ifade etmediği, fakat her özerk hukuk düzeninde normlar hiyerarşisinin zirvesinde yer alan bir normlar bütünüyle karşılaşılabileceği söylenebilir.

Anayasa kavramının, devlet kavramını aşan, hukuk düzeni kavramına bağlı olduğunun gösterilmesi, KELSEN'in ifade ettiği "devlet ve hukuk düzeni aynı kavramı belirten iki terimdir" düşüncesinden hareket edilmesiyle mümkündür. KELSEN devlet kavramının her türlü ideolojiden ve metafizikten arındırılmış bir şekilde tanımlanması gerektiğini savunarak, böyle bir tanıma ulaşmanın tek yolunun, devleti bir davranış düzeni olarak tanımlamak ve devlet ile hukuk düzeninin aynı kavramı ifade ettiğini kabul etmek olduğunu belirtmektedir (KELSEN, 1962: 378). Bu anlamda KELSEN'e göre, devlet bir hukuk düzenini ifade etmekte fakat her hukuk düzeni bir devlet oluşturmamaktadır. Bunun anlamı, devlet ve hukuk düzeni kavramlarının birbirinin yerini ikame edebilen kavramlar olması ve anayasanın hukuk düzenine aidiyetiyle tanımlanmasıdır (KELSEN, 1962: 378). Bu düşünüş tarzı anayasa kavramının kapsamını büyük ölçüde genişletmektedir.

İkinci olarak, hukuk düzeni kavramının anayasa kavramını zımnen içerdiğini gösterebilmek bakımından, hukuk düzeni kavramından ne

anlaşılması gerektiğini kısaca açıklamakta fayda bulunmaktadır. Genel olarak kabul edildiği anlamında hukuk düzeni kavramı, bir insan topluluğunun içindeki ilişkileri düzenleyen ve geçerliliğini kendi dışında bulunan hiçbir hukuki normdan almayan bir normlar bütünüdür (DUPUY, 1995: 10; ISAAC, 1989: 105).

O halde, bir hukuk düzeninden bahsedebilmek için sadece bir normlar bütünü bulunması yetmemekte fakat bir insan topluluğunun varlığı da gerekmektedir. Zira her toplum kendi hukuk düzenini yaratır. Hukuk düzeni ikinci ayırt edici ölçütü özerkliliktir. Bu anlamda bir normlar bütünü, ancak normlarının hepsi aynı referans sisteminden kaynaklanıyorsa, kendine özgü bir hukuk düzeni oluşturabilecektir. Yani bir hukuk düzeninin özerk olduğundan söz edebilmek, ancak bu düzenin kendi normlarını kendisinin koymasıyla ve onların geçerliliğine sadece kendisinin karar vermesiyle mümkündür. Böyle bir hukuk düzenin bütünlüğünü sağlayan ise, onu oluşturan normların hepsinin aynı referans noktasından geçerliliğini almasıdır (LUHMANN, 1986: 163). Bu anlamda hukuk düzeni bir piramit sistemi oluşturmakta ve bu sistem içindeki bir norm geçerliliğini bir üst norma uygunluğundan almaktadır. Bu şekilde piramidin zirvesine ulaşıldığında, geçerliliği bu şekilde çıkarsanamayacak olan bir temel üst normla karşılaşmaktadır. Bu üst norm diğer normların kendisine doğrudan ya da dolaylı olarak bağlı olduğu hukuk düzeninin temeli olan anayasadır. Bu anlamda anayasa, hukuk düzeninin kademeli olarak üzerine inşa edileceği bir temeldir (MONACO, 1974: 162).

Hukuk düzeni kavramının, anayasal nitelikte normların varlığını zımnen gerektirdiğini açıkladıktan sonra, nihayet belirtmek gerekir ki öğretilerde ve uygulamada artık varlığı tartışılmaz bir nitelik arz eden iki tür hukuk düzeninin mevcut olduğu kabul edilmektedir. Bir yanda egemen devletlerin hukuk düzenleri ve diğer yanda uluslararası kamu hukuku kurallarının oluşturduğu uluslararası hukuk düzeni, birer "asli" hukuk düzeni olarak nitelenmektedir. Zira, her iki hukuk düzeni de geçkiliklerini sadece kendi varlıklarından ve etkinliklerinden almakta, böylece türemiş veya ikincil (Sekonder) hukuk düzenlerinden ayrılmaktadırlar (DOMİNİCE, 1980: 75). Ancak unutmamak gerekir ki, her iki hukuk düzeni aynı tip normlardan oluşmamakta ve aynı yapıya sahip bulunmamaktadır. Uluslararası hukuk düzeninin kendine özgü niteliklerine ikinci bölümde değinmeye çalışacağız.

II. ULUSLARARASI ANAYASA KAVRAMININ GERÇEKLİĞİ

Uluslararası hukukta anayasa kavramının kullanılması bir yandan uluslararası toplumun anayasası anlamında, diğer yandan ise uluslararası örgütlerin kurucu andlaşmalarının anayasal niteliğini belirtmek için olmuştur (JENKS, 1945). Her iki durumda da bir uluslararası hukuk düzeninin veya

uluslararası örgütlere özgü hukuk düzenlerinin varlığı kabul edilmektedir. Gene, her iki durumda da anayasa kavramının iç hukuktan uluslararası hukuka aktarılması söz konusudur. Günümüzde uluslararası hukuk, birçok hukuk düzeninin varlığına tanık olmaktadır. Öğretide uluslararası hukuk düzeni içinde, uluslararası örgütlerin iç hukuk düzenleri gibi özel hukuk düzenlerinin varlığı kabul edilmektedir (DOMINICE, 1980: 74; REUTER, 1983: 745).

Dolayısıyla, anayasa kavramının uluslararası toplumdaki ve uluslararası örgütlerin kurucu andlaşmalarındaki yerinin ayrı ayrı incelenmesi gerekmektedir. Ancak, bundan önce uluslararası hukuk düzeninin nasıl bir hukuk düzeni oluşturduğunun ve kendine özgü niteliklerinin belirtilmesinde fayda olduğu inancındayız.

1. Uluslararası Hukuk Düzeninin Özellikleri

Daha mükemmel bir örgütlenme düzeyine sahip ulusal toplumla karşılaştırıldığında, uluslararası toplum daha az yapılaşmış ve devletlerin egemen eşitliği ilkesinin egemen olduğu bir toplum olarak karşımıza çıkmaktadır. Her ne kadar "bir topluluk bağı" çağrışımı yaptıran "Uluslararası Topluluk" kavramının 1969 Viyana Andlaşmalar Hukuku Sözleşmesi'nin emredici norm (Juscogens)'a ilişkin 53. maddesinde hukuken tanınmış olması veya Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi'nin 136. maddesinde "insanlığın ortak mal varlığı" kavramının kabul edilmesi, bazı yazarları, uluslararası toplumun kendi başına bir uluslararası hukuk kişisi olduğunu ifade etmeye (DINH/DAILLIER/PELLET, 1999: 399) götürmüş ise de, uluslararası toplum henüz bugünkü varılan noktada, merkezi bir yapının oluşumuna çekingen yaklaşan bir toplum niteliğini arz etmektedir.

Ancak, uluslararası toplumun daha az örgütlenmiş bir yapıya sahip olması, uluslararası hukukun bir hukuk düzeni oluşturmasına engel değildir. Gerçekten de, uluslararası toplumun ilişkilerini düzenleyen ve diğer hukuk düzenlerine nazaran özerk ve kendine özgü kaynaklardan oluşmuş bir normlar bütünü mevcuttur. Bununla beraber uluslararası hukuk düzeni, iç hukuk düzenlerinden çok farklı özellikler arz etmektedir. Zaten bu farklı özellikler ki, bazı yazarları, uluslararası hukukun varlığını yadsımaya götürmüştür. (BURDEAU, 1943) Ancak bu görüş daha o dönemde bazı yazarların yoğun eleştirilerine maruz kalmıştır (SCELLE, 1943)

Aslında hukuk düzenlerinin tek düze olmadığı bir gerçektir. Zira uluslararası toplumda, iktidar egemen devletler arasında paylaşıldığından, zaten bu toplumun iç hukuk düzenine yakın bir hukuk düzeni geliştirmesi beklenemez. İç hukuk düzeni gelişmiş ve merkezileşmiş bir kurumsal yapıya sahip olmasına karşın, uluslararası hukuk düzeni geniş ölçüde merkezileşmemiş bir yapıya sahiptir. Ancak bu farklılıklar uluslararası hukukun bir hukuk düzeni

olma niteliğini etkilemez. Zira, uluslararası toplum kendine özgü hukuk normları yaratma yöntemleri geliştirmiştir. Esasen, andlaşmaları, uluslararası teamül kurallarını ve hukukun genel ilkelerini içine alan uluslararası hukukun bu şekli kaynaklar Uluslararası Adalet Divanı Statüsü'nün 38. maddesinde ifade edilmektedir. Gerek andlaşmalarla ve gerekse teamül kuralları yoluyla uluslararası hukuk kurallarının oluşumunda devletlerin rızasının önemli bir rolü olduğu göz önüne alındığında, bu kuralların en önemli özelliğinin kökenleri olduğu ortaya çıkmaktadır. Böylece uluslararası hukuk düzeni kendi norm kaynaklarına sahip olduğundan ve geçerliliğini kendi dışındaki hiçbir normdan almadığından, özerk ve asli bir hukuk düzeni olarak nitelenmektedir (DOMINICE, 1980; 85).

Doğaldır ki, devletlerin egemen eşitliği ilkesine dayalı bir uluslararası toplumun meydana getirdiği uluslararası hukuk düzeninin, kendine özgü bazı nitelikleri olacaktır. İlk olarak, uluslararası hukuk kaynakları arasında bir hiyerarşi mevcut değildir. Yani, bir andlaşma bir teamül kuralından üstün değer taşıyabileceği gibi, bunun tersi de doğru olabilmektedir. Bu hiyerarşi yokluğu, bütün uluslararası normların son tahlilde devletlerin iradesine dayanmasından kaynaklanmaktadır (PAZARCI, 1998: 7; GÜNDÜZ, 1998: 7; ÇAĞIRAN, 1998). Ancak şunu belirtmek gerekir ki, uluslararası emredici normların pozitif hukukta yavaş yavaş yer almaya başlaması, bazı yazarlarca uluslararası hukukta zayıf olsa da bir hiyerarşi başlangıcı olarak kabul edilmektedir (DINH/DAILLIER/PELLET, 1999: 90). İkinci olarak uluslararası hukukta, bu kuralların ihlallerini yaptırımılandırarak genel bir mekanizma ve zorunlu bir yargı sistemi bulunmamaktadır. Yani, uluslararası hukuk bazı istisnalar saklı kalmak üzere devletleri, uyuşmazlıklarının çözümü için bir yargı organına başvurmaya zorlama gücüne sahip değildir. Bu durum hukuk kuralının objektif olarak tespit edilmesini zorlaştırmakta ve her devlet çoğu zaman bir kuralın geçerliliğini veya bir olgunun ileri sürülebilirliğini sübjektif olarak değerlendirmektedir. Bunun anlamı bir yazarın da belirttiği gibi, uluslararası hukuk düzenine büyük ölçüde sübjektif niteliğin egemen olmasıdır (COMBACAU, 1986: 96).

Buraya kadar belirtmeye çalıştığımız unsurlardan, uluslararası hukuk düzeninin, iç hukuk düzenlerinin arz ettiği özelliklerden farklı bir nitelik taşıdığı sonucu çıkmaktadır. Bu farklılık hem kuralların hazırlanması hem de uygulanması bakımından kendini göstermektedir. Daha doğrusu, uluslararası hukuk düzeni bu iki nokta bakımından iç hukuka tamamen yabancı olmayan fakat iç hukukta aynı yoğunlukta veya sıklıkla karşılaşılmayan nitelikler arz etmektedir. Böylece uluslararası hukuk kendi mantığına göre gelişimini sürdürmekte ve egemenlik kavramında bir farklılaşma etmeni bulmaktadır (COMBACAU, 1986).

Uluslararası hukuk normları bütününe bir hukuk düzeni oluşturduğu- nu böylece belirledikten sonra, bu hukuk düzeninin anayasasını oluşturabilecek temel kuralların belirlenmesi; daha doğrusu uluslararası toplumun bir anayasası olup olmayacağına belirlenmesi gerekmektedir.

2. Uluslararası Toplumun Anayasası Kavramı

Uluslararası toplumun bir anayasaya sahip olabileceği tezi, öğretilerde özellikle anayasa kavramını siyasal toplum kavramından ayrılmaz bir kavram olarak gören bazı yazarlarca ileri sürülmüştür (SCELLE, 1933: 505). Bu yazılar, uluslararası anayasayı yazılı olmayan maddi bir anayasaya benzeterek, bu anayasanın teamül niteliğinde ve kendini zımnen ifade eden bir anayasa olduğunu belirtmişlerdir (SCELLE, 1984: 10).

Biraz aşırı olarak nitelenebilecek bu görüş, haklı olarak bazı eleştirilere yol açmıştır. Özellikle de, devletlerin, uluslararası toplumun örgütlenme kurallarını koyan temel bir sözleşme yapmak için, bilinçli bir şekilde hiçbir zaman bir araya gelmedikleri düşünülecek olursa, şekli anlamda bir uluslararası anayasanın var olmayacağı açıktır. Zira, bir yazarın da haklı olarak belirttiği gibi uluslararası hukukta bir kurala özel bir hiyerarşik değer kazandıran şekil mevcut değildir (REUTER, 1993: 56).

Ancak, uluslararası toplumun şekli anlamda bir anayasaya sahip olmaması, onun temel kurallar şeklinde bir anayasa hukukuna sahip olmasını engellemez. Bu anlamda bazı yazarlar, uluslararası toplumun teamül niteliğinde anayasasını oluşturan ve büyük bir bölümünün Birleşmiş Milletler Şartı'nda kodifiye edildiği anayasal prensiplerin bulunduğunu belirtmektedir (MONACO, 1968: 131). Gerçekten de, bir temel kuralın "anayasal" bir kural olarak nitelenebilmesi için, bir yandan maddi olarak anayasa kuralı niteliği arz etmesi ve diğer yandan da bağlayıcı olması gerektiği düşünüldüğünde, Birleşmiş Milletler Şartı bu iki koşulu "evrensel düzeyde" yerine getiren tek andlaşma niteliğindedir. Zira, Birleşmiş Milletler Şartı evrensel niteliğiyle günümüzde evrensel örgüt nitelmesine hak kazandığı gibi, maddi olarak anayasal hükümler de içermektedir. Birleşmiş Milletler'in amaçlarının ve ilkelerini tanımlayan 1. ve 2. maddeleri bu tür hükümler oluşturduğu gibi, Şart'ın 103. maddesi gereğince, Şart diğer uluslararası andlaşmalar karşısında üstün bir değere sahiptir. BM Şartının 103.maddesi'nin öngördüğü bu üstünlüğün bir uygulaması, yakın zaman önce, Uluslararası Adalet Divanı'nca "Lockerbie" davasında yapılmış ve Divan, 1971 Montréal Sözleşmesine dayanan herhangi bir ihtiyati tedbir kararını, bu tedbirin bir Güvenlik Konseyi kararına aykırı olması durumunda, veremeyeceğini belirtmiştir (CIJ, Ordonnances du 14 avril 1992, "Lockerbie", Recueil, s.126.). Bu üstünlük "ancak Şart'ın anayasal niteliğinin kabul edilmesiyle açıklanabilecek bir üstünlüktür" (DINH/

DAILLIER / PELLET, 1999: 272). Kaldı ki bazı uluslararası yargı organlarının kararlarında, Şart'ın bu uluslararası örgütün anayasal çerçevesini oluşturduğu açıkça ifade edilmektedir. Bu anlamda Yugoslavya için kurulan Uluslararası Ceza Mahkemesi 2 Ekim 1995 tarihli kararında bu hususu teyit eden bir ifade kullanılmaktadır. (Aff. IT-94-1 AR 72 Chambre d' appel, "Tadic", par.28: Annuaire Français De Droit International, 1995: 115). Şart'ın anayasal niteliği sorunu ayrıntılı olarak izleyen bölümde yeniden ele alacağımızdan burada sadece uluslararası toplumun anayasal prensiplerinin niteliği konusuna kısaca değinmekle yetineceğiz.

Uluslararası anayasal prensiplerin kaynakları ve niteliği sorununa eğildiğimizde, bu prensiplerin ilk kaynağının teamül olduğunu görürüz. Bu anlamda, kuvvet kullanma yasağı, devletlerin egemen eşitliği ve uyumsuzlukların barışçıl çözümü gibi uluslararası anayasal ilkeler, B.M. Şartı tarafından sadece kodifiye edilmiş olup, bütün devletleri teamül niteliğiyle bağlamaktadır. Bu durum kısmen, teamül kurallarının bütün devletlere uygulanabilir genel uluslararası hukuk normları oluşturmasına karşın, andlaşmaların nispi bir etkiye sahip olmasından kaynaklanmaktadır. Ayrıci belirtmek gerekir ki, andlaşmalar hukuku kurallarının kendisi de teamül kökenli kurallardır. O halde, bir yazarın da ifade ettiği gibi "eğer uluslararası toplumun anayasasından söz etmek gerekirse, bu anayasanın teamül niteliğinde bir anayasa olduğunu söylemek gerekir" (REUTER, 1972: 38).

Ancak emredici normların (Jus Cogens) uluslararası hukuk düzenine girmeye başlamış olması, uluslararası hukukun iradeci temelini sarsan bir gelişme olarak, bu hukuk sisteminin yapısında bir değişikliğin başlangıcını ifade etmektedir. Bu bakımdan her hukuk düzeninde varolması gereken bir normlar hiyerarşinden yoksun bir düzen olan uluslararası hukuk sisteminde, emredici normlar bir hiyerarşi başlangıcı oluşturduğu gibi, hiçbir uluslararası hukuk kuralı kendisine ters düşmeyeceğinden dolayı, andlaşma veya teamül şeklinde ifadesini bulan tüm uluslararası normların meşruiyet kaynağını da oluşturmaktadır. Bu anlamda emredici normlar uluslararası toplumun anayasasının en temel kurallarını oluşturmaktadır. Zira bir anayasaya sahip olan her hukuk düzeninin, bir kısmı davranış normları ve diğer bir kısmı da yetki normları veya tanıma kuralları olarak adlandırılan iki tür normdan oluştuğu düşünülecek olursa, emredici normların da uluslararası hukuk sisteminde bir yandan bazı davranışları uluslararası ortak değerler adına yasaklayan davranış kuralları oluşturduğu, diğer yandan da bir uluslararası hukuk kuralının meşruluğunu ve geçerliliğini belirleyen temel anayasa kuralları niteliğinde olduğu söylenebilir. Gerçekten de bir anayasanın temel normları arasında, o hukuk düzeninde konulabilecek normların içeriğine getirilebilecek sınırlamaları saptayan kurallar (tanıma kuralları veya yetki normları) önemli bir yer tutar. Bir başka deyişle, bir anayasa, hukuk kurallarının konulmasında ve

yürütülmesinde erklerin veya sistem aktörlerinin yetkilerini ve güçlerini kısıtlayacak sınırlamalar öngören temel normlar içerir (ONUF, 1994: 11-14). Bu anlamda ancak kurucu iktidarın değişiklik yapabileceği anayasa kuralları yürütme organınca veya sıradan bir yasa ile değişikliğe uğratılamaz. Böyle bir sistemde anayasaya aykırı hiçbir kural geçerlilik ve meşruluk kazanamaz. Aynı şekilde uluslararası hukuk sisteminde de, uluslararası toplum anayasasının temel kuralları olan emredici normlara aykırı düşen uluslararası hukuk kuralları, devletlerin iradesine dayansalar bile meşruluk kazanamamakta ve batıl sayılmaktadır. Böylece emredici normlar, uluslararası toplum aktörlerinin veya uluslararası hukuk süjelerinin norm koyma yetkisini sınırlayan uluslararası anayasal kurallar haline gelmektedir. Ayrıca emredici normların uluslararası anayasa hukuku kuralları arasındaki yerinin önemini vurgulamak bakımından şunu da belirtmek gerekir ki, uluslararası toplumun anayasal ilkeleri diğer uluslararası hukuk normları ile aynı şekilde değişikliğe uğratılabilirken, emredici normlar, Viyana Sözleşmesi'nin 53. maddesinde belirtildiği gibi, ancak aynı niteliğe sahip başka bir emredici norm tarafından değiştirilebilir. O halde uluslararası hukukta emredici normlar, iç hukuktaki kamu düzeni kurallarının eşdeğerini oluşturmaktadır (ROLIN, 1960: 441).

Son tahlilde, devletlerin artık "bütün uluslararası topluma" karşı yükümlülükler üstlenmesi ve "uluslararası toplumun temel çıkarlarının korunması bakımından temel bir yükümlülüğü" ihlal etmeleri halinde, uluslararası bir suçtan dolayı sorumlu tutulabilme olgusu, uluslararası hukukun kısmen de olsa sübjektif niteliğini kaybetmeye başladığını göstermektedir. Gerçekten de Uluslararası Adalet Divanı "Barcelona Traction" davasında verdiği kararda erga omnes yükümlülükler ile bir devlete karşı olan yükümlülükler arasında bir ayrım gerçekleştirdiği gibi (CIJ, 5 fevrier 1970, Recueil 1970:32), Uluslar arası Hukuk Komisyonu'nun hazırladığı Devletlerin Sorumluluğuna İlişkin Kodifikasyon Projesi'nin 19.maddesindeki uluslararası suç kavramının tanımı da bu olguyu bütün açıklığıyla ortaya koymaktadır (Annuaire de la Commission du Droit International, 1998, Volume 1). Uluslararası hukukta bu tür normların ve yükümlülüklerin yer alması bir bakıma, "uluslararası toplumun yazılı anayasal temellerinin" oluşumunun başlangıcı olarak yorumlanabilir (DINH/DAILLIER/PELLET, 1999: 205). Bununla birlikte böyle bir oluşumun henüz gelişme aşamasında olduğu göz önüne alındığında, bugün için dar anlamda anayasa kavramıyla daha yakın bir benzerliği olan uluslararası hukuk normlarının, uluslararası örgütlerin kurucu andlaşmaları olduğu söylenebilir.

3. Uluslararası Örgütlerin Kurucu Andlaşmaları

İkinci Dünya Savaşı sonuna kadar uluslararası hukuk esasen devletler arası ilişkileri düzenlemeyi amaçlayan bir hukuk dalı olarak algılandığından, uluslararası örgüt kavramının, nispeten yakın geçmişe uzanan bir kavram olduğu söylenebilir. Uluslararası örgütlerin ortaya çıkması ve sayıca çoğalması uluslararası toplumun gelişimini geniş ölçüde yönlendiren bir etkiye bulunmuştur. Bu anlamda uluslararası örgütler, uluslararası toplumun kısmen de olsa kurumsallaşmasına hizmet etmiştir.

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra uluslararası örgütlerin sayıca büyük bir artış göstermesi ve konuları, yetkileri, ve yapıları bakımından birbirinden çok farklı, bugün için üçyüzden fazla uluslararası örgütün varlığı, bu örgütlerin, evrensel olarak kabul edilen bir tanımının yapılmasını güçleştirmektedir (DINH/DAILLIER/PELLET, 1999: 571). Dolayısıyla, öğretilerde ve uygulamadaki uzlaşma daha çok bu tanımda yer alması gereken unsurlar üzerindeki bir mutabakattır. Buna göre, bir uluslararası örgütün temel unsurlarının, devletler arasında yapılmış bir andlaşma ile kurulmuş olma, süreklilik, örgütün görevlerini yerine getirmesine olanak veren yetkilerin varlığı, örgütün kendine özgü iradesini ve hukuki kişiliğini ifade edebilecek en az bir organın varlığı olduğu söylenebilir. Böylece bir uluslararası örgüt "andlaşmayla kurulan, organları ve bir anayasası olan ve üye devletlerinkinden ayrı bir hukuki kişiliğe sahip olan bir devletler örgütlenmesidir" (DINH/DAILLIER/PELLET, 1999: 572).

A. Uluslararası Örgütlere Özgü Hukuk Düzenlerinin Varlığı

Uluslararası örgütler hukuku bakımından, öğretilerde bu örgütlere uygulanabilir hukuk ile bu örgütlerin oluşturduğu hukuk arasında ayırım yapılması gerektiği belirtilmektedir. Buna göre, uluslararası örgütlere uygulanabilir hukuk, bütün örgütler için ortak olan genel uluslararası hukuk kurallarından oluşmakta ve esasen bu örgütlerce yapılacak andlaşmaları ve bu örgütlerin uluslararası sorumluluklarını ilgilendirmektedir (REUTER, 1983: 745). Oysa ki, uluslararası örgütlerin iç hukuku olarak adlandırılan ve her örgütün iç işleyişini ve üye devletlerle ilişkilerini düzenleyen hukuk kuralları genel uluslararası hukuktan farklı nitelikler arz etmektedir. Uluslararası örgütlerin kendi içinde hazırlanan bu kurallar bütünü onun iç hukuku olup, genel uluslararası hukuktan ayrı ve örgütün kendine özgü bir hukuk düzeni olarak sayılmaktadır.

Gerçekten de, her uluslararası örgüt kendi kurucu andlaşması çerçevesinde, özellikle de iç işleyişine ilişkin kurallar oluşturur. Örgütün iç hukukunu meydana getiren bu kurallar, 1986 Viyana Sözleşmesi'nde "örgütün kuralları" ifadesiyle belirtilmekte ve bu ifadenin "özellikle örgütün kurucu işlemlerini, kararları ve tavsiyelerini ve örgütün yerleşik uygulamalarını"

kapsadığı hükme bağlanmaktadır (1986 Viyana Andlaşmalar Hukuk Sözleşmesi, 2.madde 1.par.1 fıkrası.)

Uluslararası örgüte özgü bir hukuk düzeni oluşturan bu kurallar hiyerarşisinin zirvesinde örgüte varlık kazandıran kurucu andlaşma bulunmakta ve bu örgütün organlarıncı tesis edilen bütün hukuki işlemler hukuki dayanaklarını bu andlaşmadan almaktadır. O halde, kendi aralarında hiyerarşik bir yapı oluşturan ve geçerliliklerini tek bir referans normundan alan bir kurallar bütünü söz konusu olduğundan, her hukuk düzeninin sahip olduğu bütünlüğe, bu örgütlerin hukuk düzenleri de aynı ölçüde sahiptir.

Buradan hareket ederek denebilir ki, her uluslararası örgütün sahip olduğu hukuk düzeninin kaynakları, kendisine varlık kazandıran kurucu andlaşmayı, örgütün organlarının tek taraflı işlemlerini ve uygulamada oluşabilecek teamül kurallarını içermektedir. Ancak, başlangıçta bir uluslararası örgütün hukuk düzeni sadece örgütün iç işleyişine ve bu örgütte çalışan görevlilerin statüsüne ilişkin kuralları belirtmektedir. Gerçekten de, bu soruna eğilen yazarların çoğu sadece örgütün iç işleyişini ilgilendiren işlemlerin veya kuralların, örgütün iç hukuk düzenine dahil olduğunu kabul etmektedir (FOCSANEANU, 1957: 315). Bu yaygın görüş, genelde uluslararası örgütlerin hukuk düzenlerinin hemen hemen sadece bu tür kurallardan oluşmuş olması ile açıklanabilir.

Nihayet belirtmek gerekir ki, bir uluslararası örgütün kurucu andlaşması şeklen, uluslararası hukuk düzeninde yer alan, devletler arasında yapılmış bir andlaşma olup, olup, bu andlaşmanın hukuksal gücü ve bağlayıcılığı uluslararası hukuktan kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla, bir uluslararası örgütün işlemlerinin veya kararlarının hukuki dayanaklarını kurucu andlaşmadan aldıkları göz önüne alınacak olursa, bu örgütün hukuk düzeninin türevsel veya ikincil (sekonder) bir niteliğe sahip olduğu söylenebilir. Daha doğrusu her uluslararası örgütün kendine özgü bir hukuk düzenine sahip olduğu bir gerçek ise de, bu hukuk düzeninin "gerçekten özerk" bir hukuk düzeni olduğunu söylemek güçtür. Zira bir yazarn da ifade ettiği gibi, "Avrupa Toplulukları gibi kendine özgü bir yapıya sahip örgütler bir yana bırakıldığında ve örgütlerin bu hukuk düzeninin, bu örgütlerde çalışan görevlilerle ilişkilerini ilgilendiren bazı kısımları ayrı tutulduğunda, bu hukuk düzenlerinin genel uluslararası hukuka bağlı hukuk düzenleri olarak kaldığını" söylemek mümkündür (REUTER, 1983: 755).

B. Kurucu Andlaşmaların Anayasal Nitelikleri

Her uluslararası örgütün kurucu andlaşması çok taraflı bir andlaşma olmasına karşın, özel nitelikleri olan bir hukuki işlemdir. Uluslararası Adalet Divanı'nun da açıkça belirttiği gibi, "bu tür andlaşmalar belli ölçüde bir

özerklikle donatılmış ve taraf devletlerin ortak amaçların gerçekleştirilmesi görevini verdikleri, yeni hukuk sùjeleri yaratmayı konu alan andlaşmalardır" (CIJ, 8 Temmuz 1996, Licéité de l'emploi ou de la menace d'armes nucléaires, Recueil, s.75).

Uluslararası örgütlerin hıyerarşik bir hukuk düzeni oluşturmalarına karşın, bu örgütlerin kurucu andlaşmalarının hukuki niteliğı konusunda tam bir netlik bulunmamaktadır. Bu andlaşmalar aynı anda üç hukuk düzenine ait olduğundan, değerdendirilmek istenen bakış açısına göre kurucu andlaşmanın nitelikleri farklı görünecektir. Gerçekten de, uluslararası hukuk açısından bakıldığında kurucu andlaşma Andlaşmalar Hukuku'nun genel kurallarına tabi bir çok taraflı, andlaşma olarak görünecektir. Zira 1969 Viyana Sözleşmesi'nin 5.maddesi uluslararası örgütlerin kurucu andlaşmalarını ve bir örgüt içinde kabul edilen andlaşmaları düzenleyerek, Sözleşmenin "örgütün geçerli kuralları saklı kalmak üzere", bu andlaşmalara uygulanacağını hükme bağlamaktadır. Bunun yanında kurucu andlaşma, yapılışı ve yürürlüğe girişı bakımından üye devletlerin anayasa hukukuna tabidir.

Buna karşın örgütün hukuk düzeni açısından yaklaşıldığında, kurucu andlaşma bir anayasa olarak değerdendirilebilir. Zira bu andlaşma örgütün amacına ve yetkilerine, üyelerine, oluşumuna, organlarının işleyişine, dış ilişkilerine ve revizyonuna ilişkin temel kurallar içermektedir; ki bu kurallar anayasal sorunlara ilişkin kurallar olarak nitelenebilir (JENKS, 1945). Bu bakımdan uluslararası örgütün kurucu andlaşması, her ne kadar şeklen bir uluslararası andlaşma oluştursa da, içeriğı ve özü itibarıyla bir anayasa olarak nitelenebilir (REUTER, 1993: 233). Ayrıca, kurucu andlaşmanın anayasal niteliğinin aşamalı olarak belirginleştiğini de belirtmek gerekir. Bu anlamda ulusal anayasalarla basit bir benzetmeye gitmeksizin, kurucu andlaşmanın anayasal niteliğinin önemli sonuçlar doğurduğu söylenebilir. Kurucu andlaşmanın çoğu zaman, zaman bakımından hiçbir sınırlamaya tabi olmaması, diğer andlaşmalar karşısında üstünlüğünü belirtmesi, bir bütün olarak kabul edilmek zorunda oluşu, kurumsal ve konvansiyonel niteliğinden ötürü özel yorum problemleri yaratabilmesi, revizyonun bunu kabul etmeyen bir üye devlete karşı, çoğu zaman, ileri sürülebilir olması, onun bu anayasal niteliğini belirginleştiren hususlardır (MONACO, 1974: 160).

O halde denilebilir ki, her ne kadar kurucu andlaşmanın konvansiyonel niteliğı andlaşmanın akdi sırasında belirleyici olsa da, bu andlaşma başlangıçtan itibaren anayasal özellikleri kendi içinde barındırmaktadır. Dolayısıyla anayasa teriminin bir uluslararası örgütü kuran bir andlaşma bakımından kullanılmasında bir sakınca bulunmamaktadır. Ayrıca, bu tür andlaşmaların, "Statü", "Şart", veya "Anayasa" gibi özel adlar almaları da bu anlayışı yansıtmaktadır (REUTER, 1960: 72). En azından evrensel düzeyde Birleşmiş Milletler Şartı'nın bu tür anayasal niteliklere sahip olduğu net bir şekilde

söylenbilir. Bu anlamda B.M. Şartı bu örgütün anayasası olduğu gibi, evrensel bir niteliğe sahip olması uluslararası toplum için temel prensipler öngörmesi ve 103. madde uyarınca belli bir üstünlüğe sahip olmasından dolayı geniş anlamda uluslararası hukukun anayasal çerçevesi olarak da nitelenebilir (ONUF, 1994: 12-15; RIDEAU, 1969: 4).

Ayrıca belirtmek gerekir ki, uluslararası örgütlerin kurucu andlaşmaları ile anayasalar arasındaki benzerlikler, sadece kuramsal bir öneme sahip olmayıp, uygulamada kendini gösteren benzerliklerdir. Her iki işlem türünün geçerliliğinin normal olarak belli bir süreyle sınırlanmamış olması, hukuk düzeninin temelini oluşturmaları ve uygulanmaları ve yorumlanmalarının özel kurallara tabi olması, hukuki rejim bakımından kendini gösteren en önemli benzerliklerdir.

SONUÇ

Ulusal anayasa ile uluslararası anayasa kavramları arasında basit bir benzetmeye gitmeksizin, bugün için çok fazla gelişmiş ve hiyerarşik bir örgütlenme düzeyine sahip olmayan uluslararası toplumun, her ne kadar şekli bir anayasası olmasa da, temel kurallar biçiminde kendini gösteren anayasal ilkelere, dolayısıyla bir anayasa hukukuna sahip olduğu söylenebilir. Hatta bir adım daha ileri giderek, anayasa kavramının uluslararası örgütlerin kurucu andlaşmalarını nitelemek amacıyla kullanılmasının son derece geçerli bir yaklaşım olduğunu belirtmek gerekir. Bu yaklaşım, özellikle evrensel düzeyde B.M. Şartı bakımından geçerli olduğu gibi, bir "Avrupa anayasasının" temellerini oluşturan Avrupa Topluluğu Kurucu Andlaşmaları ve Avrupa Birliği (Maastricht) Andlaşması bakımından da aynı şey söylenebilir. Gerçekten de, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve üye devletlerin anayasalarıyla birlikte düşünüldüğünde, bu andlaşmalar bir Avrupa anayasasının temellerini oluşturmaktadır.

Kaynakça

- AUBERT, Jean-Francois (1991), "La constitution, son contenu, son usage," *Recueil des travaux du 125e Congrès des juristes suisses* (Basel: Helbing) : 21-67.
- BURDEAU, Georges (1943), *Le Pouvoir Politique et l'Etat* (Paris: LGDJ).
- COMBACAÛ, Jean (1986), "Le droit International: bric-à-brac ou système?," *Archives de Philosophie du Droit*, tome 31: 85-105.
- ÇAĞIRAN, M.Emin (1998), "Raymond Aron ve Uluslararası Hukukun Hukuk Niteliği," *Istanbul Hukuk Fakültesi Mecmuası*, H.V.Velidedeoğlu'na Armağan Sayısı: 71-96.
- DINH, Nguyen Quoc/DAILLIER, Patrick/PELLET, Alain (1999), *Droit International Public* (Paris: LGDJ).
- DOMINICE, Christian (1980), "Observations sur la définition du droit des gens," *Festschrift für R. Bindschedler* (Bonn: 74).

- DUPUY, Pierre-Marie (1995), *Droit International Public* (Paris: Dalloz, 3e édition).
- DÜVERGER, Maurice (1990), *Droit Constitutionnel et Institutions Politiques* (Paris: Themis).
- FOCSANEANU, L. (1957), "Le droit interne de l'Organisation des Nations Unies," *Annuaire Français De Droit International* : 315.
- GÜNDÜZ, Aslan (1998), *Milletlerarası Hukuk* (İstanbul: Beta).
- ISAAC, Guy (1989), *Droit Communautaire Général* (Paris: Musson).
- JENKS, Wilfred (1945), "Some Constitutional Problems of International Organisations," *British Yearbook of International Law* : 11-72.
- KELSEN, Hans (1962), *Théorie Pure du Droit* (Paris: LGDJ) (traduction Ch. Eisenmann).
- LÜHMANN, Niklas (1986), "L'unité du système juridique," *Archives de Philosophie du Droit*, tome 31: 163.
- MONACO, Riccardo (1968), *Cours Général de Droit International Public*, Recueil des Cours de l'Académie de Droit International III, tome 125: 131.
- MONACO, Riccardo (1974), "Le caractère constitutionnel des actes institutifs d'organisations internationales," *Mélanges ch. Rousseau* (Paris: Pédone): 153-172.
- ONUF, Nicholas (1994), "The Constitution of international society," *European Journal of International Law*: 1-19.
- PAZARCI, Hüseyin (1998), *Uluslararası Hukuk Dersleri*, 1. Kitap (Ankara: Turhan Yay.).
- PROLET, Marcel (1972), *Institutions Politiques et Droit Constitutionnel* (Paris: Dalloz).
- REÜTER, Paul (1960), *Cours d'Organisations européennes* (Paris: 60).
- REÜTER, Paul (1972), *Introduction Au Droit Des Traités* (Paris: A. Colin).
- REÜTER, Paul (1983), "L'ordre juridique international et les traités des organisations internationales," *Festschrift für H. Mosler*: 745-757.
- REÜTER, Paul (1993), *Droit International Public* (Paris: PUF) (7e éd.).
- RIDEAU, Joel (1969), *Juridictions internationales et le controle du respect des traités constitutifs d'organisations internationales* (Paris: LC-DJ).
- ROLIN, Henri (1960), "Vers un ordre public réellement international," *Mélanges Basdevant* (Paris: Pedone) : 441-462.
- SCELLE, Georges (1944), "La notion d'ordre juridique," *Revue de Droit Public*: 86.
- SCELLE, Georges (1933), "Le Droit Constitutionnel international," *Mélanges Carré de Malberg* (Paris: Sirey): 505.
- SCELLE, Georges (1943), "Pouvoir étatique et droit des gens," *Revue de Droit Public* : 189.
- SCELLE, Georges (1984), *Précis de Droit des Gens*. Vol. 2 (Paris: Sirey, réédition CNRS).